

مقدمه

در این فصل نظام مالی اسلامی که در کشورهای اسلامی مورد توجه خاصی قرار گرفته را مورد بررسی قرار می دهیم.

این نظام به عنوان یک مدل مالی جایگزین کارا و قابل اجرا در مقابل نظام اسلامی متعارف و کلاسیک مورد توجه قرار گرفته است.

مخصوصاً بعد از ایجاد بحران مالی که بسیاری از محققین، نظام مالی متعارف را به چالش کشیدند و مبتنی بودن این نظام را براساس بهره از عوامل ایجاد بحران مالی دانستند، بحث و توجه به سمت نظام مالی اسلامی جایگاه بسیار مطلوبی در بین محققین پیدا کرد.

جمعیت قابل توجه از مسلمانان جهان با افزایش آگاهی و تقاضا برای سرمایه گذاری و تامین مالی طبق اصول و احکام دین اسلام باعث شده که صنعت خدمات مالی اسلامی به یک صنعت پر رونق و دارای پیشرفت چشمگیر تبدیل شود. در یک تعریف ساده، به آن دسته از خدمات و عملیات و معاملات مالی که با توجه به اصول و احکام و قوانین اسلامی به وجود می آید، نظام مالی اسلامی گفته می شود.

کلیه حقوق این اثر متعلق به دبیره آموزشی عالی خیر انجمن مجازی نور طوبی می باشد.

مبنای طراحی نظام مالی اسلامی

خدمات و محصولات مالی اسلامی براساس ۲ رویکرد متفاوت مطرح شده اند :

در رویکرد اول، خدمات و محصولات نظام مالی متعارف و کلاسیک که از نظر اسلامی اجمالاً قابل قبول بودند شناسایی شدند و تغییرات و اصلاحات لازم جهت استفاده در جامعه اسلامی روی آن انجام شد. اما **در رویکرد دوم** با استفاده از احکام و قوانینی که در اسلام وجود دارد مثل مضاربه، اجاره و مشارکت و موارد دیگر به ابداع و نوآوری محصولات و خدمات جدید پرداخته شد و هنوز هم ادامه دارد. گفتیم که جمعیت مسلمانان جهان که به قرآن اعتقاد دارند بسیار زیاد است و با توجه به آیات قرآن، ربا حرام است. از طرفی نظام مالی کلاسیک براساس نرخ بهره کار می کنند.

حال وظیفه مسلمان ها چیست؟ آیا از خدمات مالی کلاسیک استفاده کنند یا راهکار دیگری اندیشیده شود؟ با توجه به اینکه در بین مسلمانان جهان عده ای دارای مازاد وجوه و منابع مالی بوده و عده ای دارای کسری و کمبود وجوه و منابع مالی هستند. پس عده ای قصد سرمایه گذاری دارند و در مقابل عده ای قصد تأمین مالی. در نتیجه باید ساز و کاری طراحی شود که براساس آن، منابع مالی از کسانی که دارای مازادند به کسانی که دارای کمبود منابعند به صورت کارا و براساس قوانین و احکام اسلامی منتقل شود

کلیه حقوق این اثر متعلق به دبیره آموزشی عالی خیر انجمن مجازی نور طوبی می باشد.

هدف طراحی نظام مالی اسلامی

براساس این مطالب باید یک نظام مالی اسلامی طراحی شود که دارای نهادها، بازارها، ابزارها و قوانین و مقررات خاص و جدیدی است که با شرع و احکام دین سازگارند.

از نظام مالی اسلامی به عنوان نظام بدون بهره یاد می شود. اگرچه توصیف نظام مالی اسلامی تحت عنوان بدون بهره، تصویر صحیحی از کل سیستم را منعکس نمی کند اما باید تاکید کرد که بدون شک ممنوعیت دریافت و پرداخت بهره رکن اصلی این نظام را تشکیل می دهد.

با نگاه به تاریخچه پیدایش نظام مالی اسلامی جدید می بینیم از دهه ۱۹۶۰ میلادی، کشورهای اسلامی با بازنگری در صنعت خدمات مالی متوجه شدند که این صنعت دارای مشکلاتی است که با بعضی از اصول دین اسلام سازگار نیست. بنابراین درصدد استقرار و ایجاد نظام های مالی مطابق با شرع که زمینه ظهور نظام مالی اسلامی جدید شد.

نکته مهمی که باید به آن توجه داشت این است که تلاش های اولیه برای ایجاد نظام مالی اسلامی جدید با الگوبرداری از محصولات و نهادهای نظام مالی کلاسیک و متعارف آغاز شد. به این منظور باید تحقیقات جدید و بنیادی تری در زمینه مالی اسلامی و ماهیت نظام مالی اسلامی جدیدی که اکنون تشکیل شده انجام دهند.

کتابخانه حقوق این اثر مشتمل بر مایه سه آموزش عالی غیر انتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

پیشرفت نظام مالی اسلامی

ایجاد نهادهای مالی اسلامی جدید با تأسیس بانک های اسلامی آغاز شد و رشد سریع بانک های اسلامی تا حدود زیادی متأثر از دوره رونق اقتصادی کشورهای عرب بود که از افزایش قیمت نفت بهره برده و دارای نقدینگی زیاد شده بودند و نهایتاً بانک های اسلامی در این کشورها شکل گرفت.

بانکداری اسلامی به دلیل این مزیت زود هنگام امروزه توسعه یافته ترین بخش نظام مالی اسلامی را شکل می دهد و بزرگ ترین نهادهای مالی اسلامی در سطح جهان محسوب می شوند. موفقیت در توسعه بانکداری اسلامی محرکی برای گسترش فعالیتهای اسلامی در دیگر بخش ها بود.

پیشرفت مهم بعدی، استقرار بیمه اسلامی یا تکافل بود که با توجه به اصول جبران خسارت و مسئولیت مشترک در میان جامعه شکل گرفت و در آن از ابزارهایی مطابق با شرع استفاده شد. با استقرار نهادهای بیمه و بانک های اسلامی یکی از مهمترین چالش ها، محدود بودن ابزارهای اسلامی بود که مسلمانان به فکر ابداع ابزارهای مالی براساس احکام اسلام افتادند. به عنوان نمونه می توان از طراحی و انتشار اوراق بهادار بلند مدت و کوتاه مدت نام برد.

کتابخانه حقوق این اثر مشتمل بر مایه سه آموزش عالی غیر انتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی

در این قسمت اصول و مبانی نظام مالی اسلامی را تشریح می‌کنیم.

قوانین اسلام در مورد تجارت به فقه معاملات معروف است. اکثر این قوانین، موضوعات مربوط به انصاف، برابری و همچنین معقول بودن معاملات مالی، عدالت اجتماعی و از این قبیل را مورد توجه قرار می‌دهد. اولین اصل حاکم بر نظام مالی اسلامی، بحث ممنوعیت اکل مال به باطل است.

در آیه ۲۹ سوره نساء خداوند متعال می‌فرماید: « ای کسانی که ایمان آورده اید اموال یکدیگر را به باطل نخورید مگر از طریق تجارتی که با رضایت شما باشد».

یکی از ضوابط عمومی قراردادها ممنوعیت اکل مال به باطل هست.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به موسسه آموزش عالی طبرستان مجازی نور طوبی می‌باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی

منظور از اکل مال به باطل چیست؟ واژه اکل بیش از یک صد بار در قرآن بکار رفته است.

اکل مال، کنایه از تملک و تصرف اموال دیگران به ناحق و واژه باطل از ریشه بطل به معنای نابودی و بایرداری و ضرر حق است.

هر چیزی که حق نباشد باطل خواهد بود.

با مروری بر آیات و روایات، در می‌یابیم که باطل بر اموری همچون رباخواری، رشوه‌گیری، ظلم و ستم و سوگند به دروغ، قماربازی، خوردن مال یتیم، لهو و لعب، غضب و تصرفات عدوانی، مبادلات و معاملات غیر مشروع و فاسد، درآمدهای نامشروع، صرف اموال در مسیرهای حرام و ناپسند و بالاخره بر هر غیرحقی و هر نوع استفاده غیر عقلایی از اموال و دارایی‌ها اطلاق شده است.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به موسسه آموزش عالی طبرستان مجازی نور طوبی می‌باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی - ادامه ۱

دومین اصل از نظام مالی اسلامی بحث ممنوعیت ضرر و ضرار است. پیامبر اسلام (ص) فرموده اند: « هیچ ضرر و ضراری بر مومن نیست. » شرع مقدس اسلام تنها آن گروه از معاملات و مبادلات را تأیید می کند که اصل معامله ، اطلاق معامله و یا شرایط معامله، باعث ضرر و ضرار نشود. در غیر این صورت به وسیله ضابطه نفی ضرر، یا به بطلان معامله حکم می شود یا با آوردن قیودی معامله را مقید به رعایت شرایطی می کند و در جایی که ضرر از وجود شرایط ناشی شده باشد آن شرایط لغو و القاء می شود.

سومین اصل از اصول نظام مالی اسلامی ممنوعیت غرر است. در روایات است که پیامبر از بیع غرری یعنی از خرید و فروش غرری نهی کردند. قاعده نفی غرر که به قاعده لاغرر معروف است و یکی از قواعد فقهی خاص می باشد که کاربرد زیادی در بخش معاملات دارد. عقد غرری عقدی است که در آن که یکی از طرفین معامله، نسبت به مورد معامله (چیزی که در این عقد خرید و فروش می شود)، قیمت یا صفات آن جاهل باشد و این جهل، موجب زیان وی شود.

تکلیف حقوقی این اثر متعلق به دبیره آموزشی عالی فخر افتخاری مجازی نور طوبی می باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی - ادامه ۲

اصل چهارم از اصول نظام مالی اسلامی، حرام بودن ربا است. شاید مهم ترین و شاخص ترین تفاوت بین اقتصاد اسلامی با سایر اقتصادها ممنوعیت ربا از دیدگاه اسلام است. در حالی که ربا و بهره قراردادی در تار و پود اقتصاد کلاسیک و متعارف به اشکال مختلف، مانند اوراق قرضه و سپرده ها، وام ها، اعتبارات بانکی، کارت های اعتباری و ... وجود دارد اما اسلام با شدت از بهره و ربا نهی کرده است.

ربا در قرآن کریم به صراحت تحریم شده است. به عنوان مثال در قرآن آیاتی درمورد تحریم ربا نازل شده است. در آیات ۲۷۵ تا ۲۷۹ **سوره بقره خداوند می فرماید:** « کسانی که ربا می خورند بر نمی خیزند مگر مانند برخاستن کسی که شیطان بر اثر تماس آشفته اش کرده است، این بدان سبب است که آنان گفتند داد و ستد مانند رباست و حال آنکه خدا داد و ستد را حلال و ربا را حرام کرده است. پس هر کسی اندرزی از جانب پروردگارش بدو رسید و از رباخواری باز ایستاد آنچه گذشته از آن اوست و کارش به خدا واگذار می شود و کسانی که به رباخواری باز گردند آنان در قعر آتشند و در آن ماندگار خواهند بود. خدا از ربا می کاهد و بر صدقات می افزاید و خداوند هیچ ناسپاس گناهکاری را دوست نمی دارد. ای کسانی که ایمان آورده اید از خدا پروا کنید و اگر مومنین آنچه از ربا باقیمانده است واگذارید و اگر چنین نکردید بدانید خدا و رسولش یا شما پیکار خواهند کرد و اگر توبه کنید سرمایه های شما از آن خودتان است. نه ستم می کنید نه ستم می بینید. »

تکلیف حقوقی این اثر متعلق به دبیره آموزشی عالی فخر افتخاری مجازی نور طوبی می باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی - ادامه ۲

همچنین در روایات مختلفی از پیامبر و ائمه اطهار از گرفتن ربا و رباخواری نهی شده است.

امام صادق (ع) از رسول خدا نقل می کند که آن حضرت در وصیت خود به حضرت علی (ع) فرمودند: «یا علی، گناه ربا ۷۰ بخش است که ناچیزترین آن مانند این است که مردی با مادر خود در بین الحرمین زنا کند».

پیامبر (ص) فرمودند: «بدترین کسب ها رباخواری است».

امام صادق (ع) فرمودند: «هرگاه خداوند هلاک قومی را اراده کند ربا در بین آنها آشکار می شود».

حضرت علی (ع) فرمودند: «ای مردم اول فقه بیاموزید بعداً تجارت کنید. قسم به خدا ربا در میان امت، پنهان تر از حرکت مورچه بر سنگ سیاه است».

انواع ربا در فقه اسلامی

در فقه اسلامی ربا به ۲ قسمت اصلی تقسیم می شود: **ربای معاملی و ربای قرضی**.

ربای معاملی: در موردی است که ۲ چیز را که از یک جنس می باشد به نحوی معامله کنند که یک طرف از

طرف دیگر افزون تر باشد مثلاً یک کیلو برنج اعلا با یک کیلو و نیم برنج پست معامله کنند.

در این ربا ۲ شرط اصلی وجود دارد یکی این که ۲ چیز عرفاً یک جنس باشند حتی اگر در صفات و

خواص مختلف باشند. دوم اینکه دو چیزی که باهم معامله می شوند از چیزهایی باشد که دارای وزن باشند.

ربای قرضی رایج ترین نوع رباست که در جوامع مختلف وجود داشته و دارد و عبارت از این است که فرد برای تأمین نیاز مالی، جهت امور مصرفی یا سرمایه گذاری، تقاضای قرض کند و در ضمن قرارداد متعهد شود که آنچه را می گیرد همراه با زیاده برگرداند.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به مؤسسه آموزش عالی غیرانتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی

اصل پنجم ممنوعیت بخشی از عملیات بورس بازی است.

بورس بازی از نظر لغوی به معنای حدس و گمان، پیش بینی، قمار و سفته بازی آمده است. از نظر اصطلاحی به خطر انداختن کالا و سرمایه در مواجهه با یک عدم اطمینان است و معمولاً تصمیم گیری در شرایط حدس و گمان صورت می گیرد. در این اصطلاح، بورس بازی نوعی فعالیت اقتصادی است که به هدف دستیابی به سود از طریق پیش بینی تغییرات قیمت انجام می شود و انگیزه اصلی بورس بازان کسب سود به هر روش است. واضح است که درجه ای از بورس بازی در تمامی تصمیمات انسانی وارد می شود، در این صورت هر تصمیم در شرایط ریسکی، بورس بازی محض محسوب نمی شود و از لحاظ شریعت اسلامی با قوانین و احکام اسلامی ناسازگار نیست. اگر بورس بازی با این هدف انجام شود که بورس باز دارایی را بدون قصد نگهداری با پذیرش ریسک خریداری کند و به دنبال کسب سود از مابه التفاوت در کوتاه ترین زمان ممکن باشد، این فعالیت با احکام اسلام سازگار نیست.

تکلیف حقوقی این امر مشتمل بر سببه آموزش عالی غیر انتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی

اصل ششم از نظام مالی اسلامی، اصل ایفای تعهدات است.

اسلام نسبت به اجرای کامل تعهدات تاکید دارد. تعهد عبارت است از توافقی که بین طرفین برای انجام موضوع مشخص یا عدم انجام آن صورت می گیرد و طرفین موظفند موضوع مورد تعهد را انجام دهند.

در مورد ایفای تعهدات نص صریح قرآن و روایاتی از پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) موجود است. **خداوند در آیه ۹۱ سوره نحل می فرماید:** « چون با خدا، رسول و بندگان خدا عهد بستید به آن عهد وفا کنید و هرگز سوگند و پیمان را که موکد و استوار گردید نشکنید چرا که خدا را بر خود ناظر و گواه گرفته اید و خدا بر هر چه می کنید آگاه است. » همچنین خداوند در آیه ۱ سوره مائده امر به وفای به عهد و پیمان می کند و می فرماید: « ای اهل ایمان هر عهد که با خدا و خلق بستید به عهد و پیمان خود وفا کنید. » **پیامبر اکرم (ص) می فرماید:** « مومنین به عهد و پیمان خود وفا می کنند همچنین مومنین و مسلمین به شروط خود پایبند هستند. »

تکلیف حقوقی این امر مشتمل بر سببه آموزش عالی غیر انتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

اصول و مبانی نظام مالی اسلامی

اصل هفتم از اصول نظام مالی اسلامی ممنوعیت فعالیت های نامشروع است.

برخی از فعالیت ها از نظر اسلام جزء مکاسب محرمه محسوب می شوند و بعضی دیگر فعالیت های حلال هستند. شرکت ها و نهادهایی که در نظام مالی اسلامی فعالیت دارند باید در فعالیت هایی شرکت کنند که از نظر اسلام مجاز شمرده می شوند و علاوه بر آن شرکت نباید در فعالیت های غیراسلامی سرمایه گذاری کند یا از طریق غیراسلامی تأمین مالی نماید.

مثلاً تأمین مالی از طریق بدهی با بهره ثابت یا سرمایه گذاری در کارخانجات شراب سازی از نظر اسلام حرام است حتی اگر این شرکت یک شرکت سهامی عام باشد و سهام آن در بورس اوراق بهادار داد و ستد شود خرید و فروش سهام این شرکت از نظر اسلام مجاز نخواهد بود.

کلیه حقوق این اثر متعلق به دبیرستان آموزش عالی غیرانتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

بانکداری اسلامی

همان طور که گفته شد بانکداری اسلامی در سراسر جهان گسترش پیدا کرده و بخش اعظم و مهم نهادهای مالی اسلامی را تشکیل می دهد و تأسیس بانک های اسلامی، عامل رشد و توسعه کل صنعت خدمات مالی اسلامی بوده است.

باید توجه کرد که ویژگی های بانکداری اسلامی به شرح زیر است:

- ۱- معاملاتی که از پرداخت نرخ سود ثابت و از پیش تعیین شده به دور است.
- ۲- معاملاتی که بر مشارکت در سود و زیان، مبتنی است و نرخ بازده آن تا قبل از اتمام عملیات مشخص نمی شود.
- ۳- سرمایه گذاری ها و عملیات تجاری که براساس فعالیت های مجاز شرعی انجام می شود.
- ۴- معاملاتی که از عنصر قرر بدور است.
- ۵- معاملاتی که از طریق روش های تأمین مالی شرعی انجام می شود.

کلیه حقوق این اثر متعلق به دبیرستان آموزش عالی غیرانتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

انواع حساب ها

در بانک های اسلامی ۴ نوع حساب برای وجوه وجود دارد که شامل **حساب های جاری**، **حساب های پس انداز**، **حسابهای سرمایه گذاری** و **حساب های سرمایه گذاری مخصوص** هستند.

این حساب ها براساس اصول و احکام مختلف شرعی از قبیل مضاربه، قرض الحسنه، جعاله و مشارکت طراحی شده اند.

بانک های اسلامی علاوه بر عملیات مربوط به پذیرش سپرده تسهیلات تأمین مالی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت را مطابق اصول و احکام شرعی به مشتریان خود ارائه می کند.

فعالیت های تأمین مالی بانک های اسلامی به چندین نوع تقسیم می شود که از جمله آنها می توان به تأمین مالی طرح ها براساس اصول **مضاربه**، **مشارکت**، **اجاره** و غیره اشاره کرد.

در سال ۱۹۷۵ با حمایت سازمان کنفرانس اسلامی، بانک توسعه اسلامی با هدف کمک به توسعه اجتماعی و پیشرفت اقتصادی کشورهای عضو و همچنین ارتقاء بانکداری اسلامی در سطح جهانی تأسیس شد.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

بیمه اسلامی

واژه **تکافل** یا **بیمه اسلامی** در لغت به معنی **مسئولیت مشترک** و **ضمانت مشترک** است.

اما خود بیمه اصطلاحاً **ضمانتی است که در مقابل خطرات مشخصی که جان یا مال یک فرد را تهدید می کند، ارائه می شود.**

تکافل یا بیمه اسلامی برخلاف بیمه کلاسیک یا متعارف از عنصر غرر و قمار به دور است.

عدم اطمینان در بیمه کلاسیک از آنجا ناشی می شود که شرکت بیمه توافق می کند که در صورت بروز حادثه، مبلغ مشخصی را به عنوان خسارت به شخص بیمه شده بپردازد اما شخص بیمه شده نمی داند چه موقع چنین حادثه ای برای او اتفاق می افتد و او خسارت را از شرکت بیمه دریافت می کند.

اما بیمه اسلامی مبتنی بر یک سری شرایط قطعی و مشخص است و نیاز به یک قرارداد صریح و شفاف دارد تا از عدم اطمینان اجتناب شود. در حال حاضر در قراردادهای بیمه از ۲ اصل شرعی یعنی مضاربه و وکالت استفاده می شود که می توان به نمونه های متعددی در این زمینه اشاره نمود.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی مجازی نور طوبی می باشد.

انواع نهادهای مالی اسلامی

در این قسمت به بررسی تعدادی از مؤسسات و نهادهای مالی اسلامی بین المللی می پردازیم.

یکی از نهادهای بسیار مهم مالی "سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی" است.

گفتیم که محصولات و خدمات مالی اسلامی به لحاظ فلسفه و ساختار، با محصولات نظام مالی متعارف و کلاسیک متفاوت هستند که این موضوع باعث ایجاد چالش بسیار اساسی برای نهادهای مالی اسلامی می باشد زیرا این نهادها باید براساس اصول نظام مالی اسلامی فعالیت کنند.

اصول پذیرفته شده و استانداردهای حسابداری از قبیل استانداردهای بین المللی حسابداری و استانداردهای داخلی که براساس نهادهای کلاسیک طراحی شده در حقیقت برای محصولات نظام مالی غربی شکل گرفته که این باعث می شود نهادهای مالی اسلامی در برخی از موارد با مشکلات تئوریک حسابداری مواجه شوند.

بنابراین نیاز به ایجاد نهادی که اصول حسابداری و حسابرسی مربوط به ابزارها و نهادهای مالی اسلامی را تدوین کند، بسیار آشکار بود و این نهاد به نام سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی تشکیل شد.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به مؤسسه آموزشی هلالی عزیز انتظامی مجازی نور طوبی می باشد.

انواع نهادهای مالی اسلامی

نهاد دیگری که می توان از آن نام برد "هیأت خدمات مالی و اسلامی" است. با پیشرفت سریع صنعت خدمات مالی اسلامی، فقدان نظارت منسجم و عدم وجود قوانینی برای ریسک های مربوط به محصولات مالی اسلامی و نیاز به استانداردهایی برای ارزیابی این ریسک ها کاملاً محسوس بود. به همین منظور هیأت خدمات مالی اسلامی در سال ۲۰۰۲ در مالزی تأسیس شد.

یکی دیگر از این مؤسسات "مؤسسه بین المللی تعیین درجه اعتبار" است. بانک توسعه اسلامی در سال ۲۰۰۲ در بحرین تأسیس کرد.

کتابخانه حقوق این اثر متعلق به مؤسسه آموزشی هلالی عزیز انتظامی مجازی نور طوبی می باشد.